

Databázové technologie

Databázové systémy a jejich architektura

Petr Krajča

Katedra informatiky
Univerzita Palackého v Olomouci

- email: petr.krajca@upol.cz
- konzultační hodiny
 - středa 12:00 - 13:30
 - jiný termín po dohodě emailem, konzultace emailem
- www: <http://phoenix.inf.upol.cz/~krajca/>
- podmínky pro udělení zápočtu budou sděleny na cvičení (vyřešení zadaných úkolů)
- uvedené, včetně formy výuky, se může operativně změnit na základě aktuální situace

- 1 architektura databázových systémů, relační model
- 2 uložení dat v databázových systémech, provádění dotazů a jejich optimalizace
- 3 transakční zpracování, zotavení po výpadku
- 4 konceptuální modelování, normální formy
- 5 alternativní databázové technologie (dokumentové databáze, map-reduce, distribuované databáze)
- 6 podobnostní databáze

- 1 C.J.Date. An Introduction to Database Systems.
- 2 C.J.Date. SQL and Relational Theory: How to Write Accurate SQL Code.
- 3 Hector Garcia-Molina, Jeffrey D. Ullman, Jennifer Widom. Database System Implementation.
- 4 Hector Garcia-Molina, Jeffrey D. Ullman, Jennifer Widom. Database Systems: The Complete Book.
- 5 Joseph M. Hellerstein and Michael Stonebraker. Readings in database systems

databáze

- *kolekce perzistentních dat* používaných aplikacemi nějakého subjektu
- *perzistentní* – data přetrvají proces, který je vytvořil
- např. subjekt = výrobní podnik, aplikace = skladové hospodářství

databázový systém

- systém pro organizaci, definici, manipulaci a dotazování nad perzistentními daty, který lze popsat jako množinu algoritmů pracujících s daty v určeném tvaru
- často chápán dvojím způsobem:
 - 1 jako teorie, tj. **formální model** (přesně definovaný, a který lze zkoumat)
 - 2 jako konkrétní **softwarová implementace** vycházející z teorie, viz bod 1

(formální) model dat

- *Množina abstraktních a soběstačných formálních definic datových struktur a operací s daty (případně dalších operací, omezení, apod.), které dohromady tvoří formální výpočetní model, se kterým mohou uživatelé interagovat.*
- existuje několik různých formálních modelů
- je potřeba rozlišovat formální model a jeho implementací

model dat (určitého subjektu)

- přesněji: **model databáze**
- návrh nebo implementace organizace dat určitého subjektu
- např. návrh organizace dat „skladové hospodářství“ subjektu „firma“

Datově závislá aplikace

- aplikace má přímý přístup k fyzické reprezentaci dat
- prostředky pro přístup k datům jsou součástí aplikace
- a jsou s ní provázány (znalost, použití indexů)
- nemožnost změnit fyzickou reprezentaci dat bez zásahu do aplikace

Datová nezávislost

- možnost změnit (fyzickou) **reprezentaci dat**
- a **způsob přístupu** k nim na úrovni databázového systému
- bez zásahu do aplikace
- pokrývá zejména
 - změny typu (reprezentace) dat (jednotlivých polí, i celých kolekcí)
 - změny přístupu k datům (použití indexů)

- **souborový model** (1955) – nejstarší, data uložena jako množina záznamů stejného typu v souboru
- **síťový model** (1969) – grafový pohled na schéma databáze (dnes Neo4j)
- **hierarchický model** (1960) – zjednodušení síťového modelu, grafy jsou nahrazeny stromy (dnes renesance v podobě „XML databází“)
- **relační model** (1969) – dnes mainstream, založen na pojmu n-ární relace, s úzkou vazbou na logiku
- **objektové modely** (1989) – mnoho modelů, perzistentní uložení objektů, obvykle omezené možnosti dotazování
- **relačně/objektové modely** (1990) – více návrhů, pokusy o rozšíření rel. modelu o objekty
- **další** – key-value databáze, dokumentové databáze (semistrukturovaná data), XML databáze, ...
- **NoSQL** databáze = buzzword pro nerelační databáze

interní (fyzická)

- nejbližše hardwaru
- řeší fyzické uložení dat

externí (uživatelská)

- nejbližše uživateli (aplikaci využívající data)
- může jich být více
- odlišná pojetí 3GL a 4GL jazyků

konceptuální (logická)

- abstraktní model propojující interní a externí úroveň
- oprostěno od omezení jazyka a fyzické implementace

interní

```
EMP_TAB:      BYTES=20
  PREFIX      BYTES=6,OFFSET=0
  EMP         BYTES=6,OFFSET=6,INDEX=EMP_IDX
  DEPT        BYTES=4,OFFSET=12
  PAY         BYTES=4,OFFSET=16
```

konceptuální

```
EMPLOYEES
  EMP_NO      CHAR(6)
  DEPT_NO     CHAR(4)
  PAY         INTEGER
```

externí

```
public class Employee {
    private String emp;
    private String dept;
    private int pay;
}
```

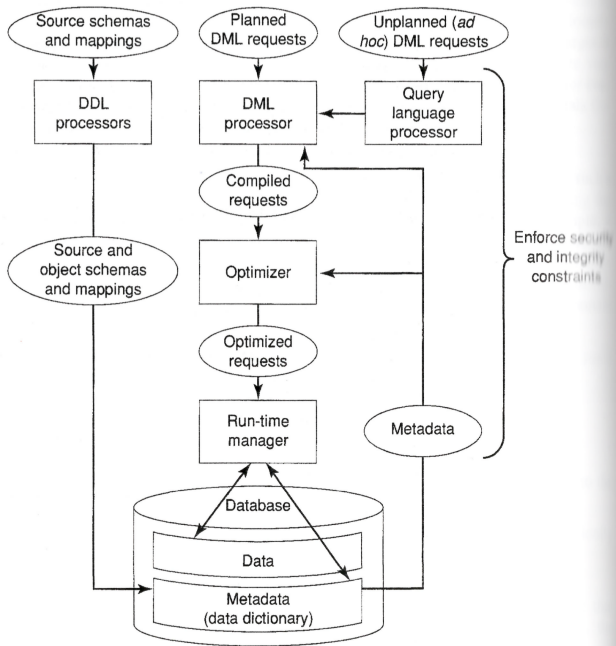
```
{
  "employee" => ...,
  "dept"     => ...,
  "pay"      => ...
}
```

System řízení báze dat (Database Management system, DBMS) = programový celek implementující databázový systém vycházející z určitého formálního modelu dat.

- obstarává mapování mezi jednotlivými úrovněmi
- klíčová jsou meta-data (katalog, slovníky)
- odráží se v architektuře

služby SŘBD

- souběžný **víceuživatelský přístup** k databázi (neblokované zpracování dotazů)
- **transakční zpracování dat** (atomicita, konzistence, izolace, trvalost)
- **perzistentní uložení dat a zotavení z chyb**
- **integritní omezení** (prevence nekonzistentních dat)
- **bezpečnost přístupu k datům** (autorizace)
- ...

podle implementace

- client-server – samostatný proces, přístupný (síťovým) protokolem
- embedded – knihovna, součást procesu

podle aplikace

- OLTP (online transaction processing) – provozní data, zaměření na aktuálnost dat (evidence jednotlivých transakcí), eliminace redundance
- OLAP (online analytical processing) – zaměření na podporu rozhodování, analytické/agregované dotazy, důraz na dotazování, dávkové nahrávání dat, datové sklady

Poznámky

- jeden SŘBD může být implementován i jako server, i jako knihovna
- hranice mezi OLTP/OLAP nemusí být ostrá

- 1 všechna data jsou chápána jako tabulka
- 2 data splňují integritní omezení (ted' zanedbáme)
- 3 s daty je manipulováno pomocí operátorů jejichž operandy a výsledky jsou tabulky

Důležité poznámky

- informace jsou reprezentovány právě jedním způsobem, tj. jako hodnoty ve sloupcích jednotlivých řádků
- každý řádek tabulky reprezentuje určitý fakt, např.
 - Zaměstnanec *Tomáš Pech* pracuje v oddělení *Marketingu* a pobírá mzdu *25 tis.*
- přímá vazba na logiku (řádky tabulky odpovídají pravdivým výrokům)
- přirozený požadavek na absenci ukazatelů
- jedná se o (logický, konceptuální) model, který neurčuje, jak budou data uložena nebo s nimi manipulováno

A table is in first normal form (1NF)—equivalently, such a table is normalized—if and only if it's a direct and faithful representation of some relation. — C.J.Date

První normální forma (1NF)

Tabulka je v první normální formě, pokud splňuje všechny následující podmínky:

- 1 neuvažuje se **žádné uspořádání řádků** (shora-dolů)
- 2 neuvažuje se **žádné uspořádání sloupců** (zleva-doprava)
- 3 v tabulce se nevyskytují **duplicitní řádky**
- 4 v každém vnitřní poli tabulky je **právě jedna hodnota daného typu**
- 5 všechny atributy jsou **regulární** (neobsahují žádnou skrytou informaci, která je dostupná pouze prostřednictvím speciálních funkcí)

Pět komponent

- 1 kolekce **skalárních typů** zahrnující typ pravdivostní hodnota (boolean)
- 2 systém pro **generování relačních typů**
- 3 prostředky pro definici **relačních proměnných** daných relačních typů
- 4 operátor pro **relační přiřazení**, tj. přiřazení hodnot relačním proměnným
- 5 kolekce generických **relačních operací** pro vyjadřování relací z jiných relací

Poznámky

- kolekce skalárních typů a relačních operací jsou „otevřené“ (nikoliv pevně dané)
- relace = hodnoty; relační proměnné = jména (na něž jsou navázány relační hodnoty)
- definicie dat (1, 2, 3), modifikace (4, 5), dotazování (3, 5)

Atribut = symbolické jméno. Množinu všech atributů, o které předpokládáme, že je konečná a spočetná, označujeme Y .

Typ = pojmenovaná (nejvýše spočetná) množina elementů (hodnot).

- RM je silně typový, každý atribut (relace, atd.) má přiřazen svůj typ.
- ekvivalentní název pro *typ* je *doména*
- někdy uvažován rozdíl
 - **doména** – množina konkrétních hodnot (sémantický pojem)
 - **typ** – symbolické jméno pro doménu (syntaktický pojem)
- **rozlišitelnost hodnot** – hodnoty stejného typu lze porovnat $=$. Hodnoty různých typů nelze porovnat!

Relační schéma je konečná množina $R = \{\langle y_1, \tau_1 \rangle, \dots, \langle y_n, \tau_n \rangle\}$, kde y_1, \dots, y_n jsou vzájemně různé atributy z Y a τ_1, \dots, τ_n jsou typy.

Poznámky:

- formalizace pojmu záhlaví datové tabulky
- relační schéma představuje *typ* relace (*relační typ*)
- značení: $R, R_1, R_2, \dots, S_1, S_2, \dots$
- relační schéma může být prázdné

Dohoda o značení:

Pokud typ vyplývá jednoznačně z kontextu, pak

- relační schémá ztotožňujeme s konečnými podmnožinami $R \subseteq Y$
- doménu (typ) atributu $y \in Y$ značíme D_y

Mějme systém množin A_i , které jsou indexovány prvky z množiny I (tzv. indexy).

Kartézský součin množin $A_i (i \in I)$ je množina $\prod_{i \in I} A_i$ všech zobrazení

$$f : I \rightarrow \bigcup_{i \in I} A_i$$

takových, že $f(i) \in A_i$ platí pro každý index $i \in I$.

Každé zobrazení $f \in \prod_{i \in I} A_i$ se nazývá **n-tice** (angl. tuple).

Poznámky:

- pro $f \in \prod_{i \in I} A_i$ se $f(i) \in A_i$ nazývá hodnota i v n-tici f
- pokud je $I = \{1, \dots, n\}$, pak lze psát $\prod_{i=1}^n A_i$
- indexy z I nemají žádné pořadí

Mějme relační schéma $R \subseteq Y$ a necht' D_y ($y \in Y$) označuje domény atributů $y \in R$.

Relace \mathcal{D} nad relačním schématem R je libovolná konečná podmnožina $\prod_{y \in R} D_y$.

Číslo $|\mathcal{D}|$ se nazývá **velikost relace** \mathcal{D} .

Číslo $|R|$ se nazývá **stupeň relace** \mathcal{D} .

Poznámky:

- značení: $\mathcal{D}, \mathcal{D}_1, \dots$
- $\prod_{y \in R} D_y$ – kartézský součin domén (indexy jsou atributy)
- $r \in \prod_{y \in R} D_y$ je n -tice, $r(y)$ je prvek z D_y
- n -tice reprezentuje „řádek“ v tabulce odpovídající \mathcal{D}
- alternativní pohled $\mathcal{D} : \prod_{y \in R} D_y \rightarrow \{0, 1\}$
- tabulka je v 1NF p.k. reprezentuje relaci na relačním schématu
- nulární relace (stupeň 0), unární relace (stupeň 1), binární relace (stupeň 2), ...

$A = \{1, 2, \dots\}$ (množina přirozených čísel)

$B = \{\text{single, married, divorced, widowed}\}$ (doména nominálních hodnot)

C = množina všech řetězců nad abecedou znaků

Relace na relačním schématu $R = \{\langle \text{CHILDREN}, A \rangle, \langle \text{STATUS}, B \rangle, \langle \text{NAME}, C \rangle\}$:

CHILDREN	NAME	STATUS
3	Alice	single
2	Bob	married
3	Chuck	married
4	David	divorced

NAME	CHILDREN	STATUS
Chuck	3	married
Alice	3	single
David	4	divorced
Bob	2	married

Množinová reprezentace

$$\mathcal{D} = \{ \{ \langle \text{CHILDREN}, 3 \rangle, \langle \text{STATUS}, \text{single} \rangle, \langle \text{NAME}, \text{"Alice"} \rangle \}, \\ \{ \langle \text{CHILDREN}, 2 \rangle, \langle \text{STATUS}, \text{married} \rangle, \langle \text{NAME}, \text{"Bob"} \rangle \}, \\ \{ \langle \text{CHILDREN}, 3 \rangle, \langle \text{STATUS}, \text{married} \rangle, \langle \text{NAME}, \text{"Chuck"} \rangle \}, \\ \{ \langle \text{CHILDREN}, 4 \rangle, \langle \text{STATUS}, \text{divorced} \rangle, \langle \text{NAME}, \text{"David"} \rangle \} \}$$

Relační proměnná daného typu je (perzistentní) proměnná, která může nabývat hodnot, jimiž jsou relace daného typu. (Formalizace jména tabulky v RM.)

Relační přiřazení – přiřadí relační proměnné hodnotu, mění se proměnná nikoliv hodnota

- opět konceptuální úroveň nevypovídá nic o implementaci

Terminologie model vs. SQL

relační proměnná	název tabulky
relace na rel. schématu	tabulka
atribut	sloupec/pole (field)
n-tice (tuple)	řádek